

Володимир Попик,

перший заступник генерального директора НБУВ,
канд. іст. наук

Витоки та ранні етапи еволюції ресурсів біографічної інформації

У статті висвітлено розвиток ресурсів біографічної інформації за давніх та середньовічних часів. Простежено еволюцію підходів до збирання, систематизації і подання біографічної інформації у різних соціокультурних системах.

К л ю ч о в і с л о в а : ресурси біографічної інформації, антична доба, середні віки, хроніки, біографічні словники.

There the development of biographical information resources in the Ancient and the Middle ages is considered in the article. Development of methods of collection, systematization and presentation biographical information in different socio-cultural systems is under investigation.

K e y w o r d s : biographical information resources, antique age, the Middle ages, chronicles, biographical dictionaries.

Поняття «ресурси біографічної інформації» відносно нещодавно запроваджене у науковій обіг. Проте було б неправильним отожднювати їх лише з сучасними електронними інформаційними ресурсами. Життєдіяльність суспільства здавна вимагала формування і використання масивів інформації про походження і життєвий шлях людей – і визначних, і рядових, пересічних; як живих, так і померлих. Вони створювалися не лише для передання історичної пам'яті, виховання молоді на зразках діянь предків, але і з суто практичною метою – для обґрунтування соціального статусу осіб, охорони політичних, майнових, державних, суспільних інтересів.

Досить давно інформація біографічного характеру стала розподілятися на розлогі життєписи, на які, в очах сучасників і нащадків, заслуговували особи неординарні, і, з іншого боку, на спеціально підготовлені, систематизовані і формалізовані за певними правилами дані, необхідні для швидкого і зручного довідкового використання, які і є, за сучасними визначеннями, інформаційними ресурсами [10]. Різкої грані між життєписами і довідковими ресурсами біографічної інформації, звичайно, не існує. Історично за своїми конкретними формами вони взаємопов'язані і немов би «перетікають» одні в інші. Проте, впродовж тривалого часу увага дослідників – істориків, літературознавців, філософів, культурологів – пригорнута переважно

до життєписів. Розвиток «другого напрямку біографіки», як визначив його свого часу В. С. Чишко [36, с. 49], – «словниково-біографічної діяльності», тобто підготовки довідкової біографічної літератури, висвітлений у науковій літературі незрівнянно менше, хоча впродовж останніх десятиліть з цієї проблематики у світі і в Україні з'явилися ґрунтовні дослідження [7, 16, 25, 27, 31]. Можливо саме через це усталеним залишається уявлення, що основним вмістилищем довідкової біографічної інформації є словники, енциклопедії, довідники та біобібліографії, що набули поширення з кінця XVIII – початку XIX ст., які розглядаються швидше не як інформаційний ресурс суспільства, а як «вторинні джерела», «дослідницький інструментарій» вченого-гуманітарія [37]. Між тим, довідкові біографічні та біобібліографічні видання є лише однією з історичних форм ресурсів біографічної інформації, дуже мінливих за своїми сутнісними характеристиками у часі і просторі.

Метою цієї статті є осмислення ресурсів біографічної інформації як явища, їх витоків та трансформацій у часи, що передували становленню науки і культури нової доби. Без глибокого розуміння цього матеріалу неможливо вповні досягнути їх подальшу еволюцію, пов'язану з широким розвитком довідкової біографічної справи у XIX–XX ст.: появою розгалуженої системи універсальних і галузевих енциклопедій, біографічних словників, різного

роду довідників, покажчиків і біобібліографій, а також багатоманітних карткових та формулярних баз стислої писемної персоналістичної інформації, нарешті, інтеграцією зазначених напрацювань у сучасний електронний інформаційний простір і становлення у ньому принципово нових форм акумуляції і представлення «колективного портрету» минулого і сьогодення.

Відомо, що єгипетські пам'ятки, які дійшли до нашого часу, – одні з найдавніших серед тих, що їх можна вважати прообразом фіксації впорядкованих даних за персоналіями, містили дуже стислу, елементарну інформацію, іноді одні лише імена у хронологічній послідовності. Такими є, зокрема, залишки текстів на т. зв. «Палермському камені», що зберегли імена деяких царів Давнього Єгипту від додинастичних часів (раніше XXXI ст. до н. е.) до п'ятої династії Старого царства (XXV–XXIV ст. до н. е.) [22, с. 61, 63; 38, с. 334–353]; переліки, які охоплюють до 58 імен фараонів у т. зв. Саккарському списку із зібрання Каїрського музею і Карнакському списку з колекції Лувру та 76 імен фараонів на стіні храму Сети I у Абідосі, доведені до дев'янадцятої династії (XIII–XII ст. до н. е.) [49], а також уривчастий папірусний Туринський царський список XII ст. до н. е. [22, с. 57]. Зрозуміло, однак, що згадані лаконічні меморіальні списки фіксували інформацію, доступну сучасникам їх створення у значно більш докладному вигляді. Адже Давній Єгипет мав розвинене письменство, і, принаймні з другої чверті II тис. до н. е., вже знав начатки довідкової енциклопедичної літератури [23, с. 2–5]. Відомий єгипетський еллінський історик Манефон (кінець IV – перша половина III ст. до н. е.) використовував для написання своєї фундаментальної «Історії Єгипту» різноманітні документи з царських і храмових архівів про родоводи та діяння фараонів [22, с. 58–59].

Розбіжності між двома основними напрямками біографічної справи – створенням індивідуальних нарративних життєписів відомих осіб, чия діяльність заслуговувала на особливе вшанування і пам'ять, і формуванням масивів довідкової інформації, що поступово стали охоплювати дані про дедалі ширше коло персонажів, відбулося доволі давно. При цьому на подобу індивідуального життєпису, у його сучасному розумінні, заслуговували насамперед зверхники народів і держав, провідники і пророки, а також окремі особи, чий внесок у політичне та культурне життя в уявленні сучасників і нащадків був визначним. Решта активних і чимось примітних людей залишалася в пам'яті переважно завдяки стислим

біографіям – найбільш узагальненим і значущим у суспільній свідомості окресленням найважливіших життєвих шляхів особи, своєрідним структурним одиницям життєвого цілого, за якими можна визначити особу, пережите і здійснене нею, її особисті якості, порівняти її з іншими (наприклад, «воїн хоробрий і безстрашний», «муж мудрий», «мученик за віру», «учасник війни» тощо). Здебільшого роль знакового визначення особи відіграла сама фіксація її імені у певних генеалогічних рядах або престижних суспільних групах, серед учасників певних подій. Узагальнена сутність людини визначалася приналежністю її до царського або патриціанського роду. Вважалося, що перед обличчям влади земної і небесної цього було достатньо.

Так, вже за давніх часів у різних культурах стало формуватися уявлення про поділ людей на тих, хто має право на індивідуальну біографію, і тих, хто належить до широкого загалу, чия поведінка повністю визначена культурними кодами суспільства, хто відіграє певну стандартну соціальну роль і заслуговує лише на згадку серед інших [14]. Зазначене знайшло відображення і у Святому Письмі, де поряд з численними короткими хроніками життя і влучними портретами-біографіями легендарних царів (Перша і Друга книги царів) та деталізованим описом земного життя Ісуса Христа зовсім стисло наведено їхні родоводи, переліки родичів та урядників, що правили окремими землями (зокрема, у Старому Завіті – Перша книга Мойсея, гол. 5 («Се книга роду Адамового...»), гол. 10 («Се ж постань Синів Ноягових...»), гол. 11, гол. 36 («Се ж родопись Езавова...»), гол. 46, Четверта книга Мойсея, гол. 26)) [30, с. 8–9, 12–14, 38–39, 50–51, 158–160]. Особливо лаконічними є переліки величезної кількості імен за поколіннями у Першій та Другій книгах Паралипоменон (з грецької – «книгах забутих», тобто книгах пам'яті) [30, с. 383–396, 405–410]; у Новому Завіті (Євангелія від Сьв. Маттея, гол. 1, 1–17) [30, с. 3, друга пагінація].

Згодом біблійний канон відіграв велику роль у закріпленні традиції як скупих за використовуваними зображальними засобами біограм, так і лаконічних міжпоколінних розписів, здебільшого – з одного імені, реальних, та, значною мірою, надуманих. Зазначений стиль фіксації особи в історії, переживши певні трансформації, зберігся й дотепер. Він поширений у багатьох культурах. У ньому є потреба, оскільки він відіграє важливу суспільну місію. Достатньо згадати численні вітчизняні книги пам'яті жертв Голодомору, репресованих, загиблих учасників Великої Вітчизняної війни та збройних

конфліктів ХХ ст. Такі історико-меморіальні видання існують у багатьох країнах. Стислість інформації у них переносить людські імена у сакралізований вимір вічного незабуття у пам'яті нащадків.

У античному світі, особливо у Давньому Римі, де походження людини повністю визначало її статус, складання родоводів, графічних генеалогічних схем, збирання документів про пращурів та їх портретних зображень з воску стало, як свідчив Пліній Старший (23/24–79), явищем повсякденним [46].

Водночас, розвиток громадянського суспільства і людської індивідуальності покликав до життя й зовсім іншу – докладну описову, морально-дидактичну за своїм характером, біографіку. Її головною метою була не лише фіксація пам'яті про певну видатну для своєї доби особу, етапів її земного шляху. Життєпис став літературним жанром, який давав змогу вести розмову про сутність людини, її стосунки з суспільством, добро і зло, виховувати молоді покоління на прикладах позитивних і негативних рис героїв. Чи не найбільшою мірою це втілювалося у написаних Плутархом (бл. 45 – бл. 127) біографіях окремих видатних діячів Давньої Греції та його широківідомих «Порівняльних життєписах» знаних греків і римлян, з яких до нашого часу дійшло лише 46 парних біографічних портретів («Тесеї і Ромул», «Лікурґ і Нума», «Солон і Поплікола», «Фемістокл і Камілл», «Перикл і Фабій Максим» та ін.) [24], а також у «Життєписі дванадцяти цезарів» (оригінальна назва – «De vita Caesarum») Гая Транквілла Светонія (між 75 і 170 рр.) – творах, які справили величезний вплив на подальший розвиток біографічного письма у середньовіччі, за доби Відродження і у новий час [36, с. 17–18].

Саме це описове, зі значними елементами літературного моралізаторства, спрямування біографіки стало у подальшому головним об'єктом читацького інтересу, а способи організації нарративного біографічного письма, світоглядні, філософські засади та наукові й літературні засоби зображення окремої особи, її індивідуальності, зв'язків із соціумом – основним предметом досліджень вчених. За оцінкою відомого російського філософа, літературознавця і культуролога М. Н. Епштейна (нині працює в університеті Еморі, Атланта, США), й донині «нарратив різко переважає в літературних життєписах. Люди здебільшого люблять читати біографічні романи і лише зрідка вдаються до біографічних енциклопедій (як правило, коли йдеться про дійсно улюблені і пошановувані особистості, про які прагнуть знати «усе-усе»)» (переклад наш. – В. П.) [39].

Біографічні збірки античної доби, будучи насампе-

ред історико-літературними творами, без сумніву, стоять також біля витоків збирання та систематизації даних про широке коло осіб, упорядкування великих масивів персоналістичної інформації, підготовки довідкових біографічних видань, створення баз біографічних даних. На жаль, збиральницькі і систематизаторські аспекти діяльності античних істориків, зокрема Публія Корнелія Тацита (бл. 56 – бл. 117), автора «Анналів» («Annalium ab excessu divi Augusti») та «Історії» («Historiae»), який докладно, в сотнях осіб і характерів, висвітлював політичну історію Риму впродовж майже всього I ст. н. е., а особливо – письменників-біографістів Корнелія Непота (бл. 99 – бл. 24 рр. до н. е.), Плутарха (бл. 45 – бл. 127) і Гая Транквілла Светонія (між 75 і 170 рр.), Секста Аврелія Віктора (IV ст.) завжди привертала до себе значно меншу увагу дослідників. Між тим, створені (а, значною мірою, скомпільовані) ними на основі різноманітних хронік та окремих біографічних творів попередніх авторів, епістолярію та інших документів, по суті, *серії життєписів*, для свого часу, були цілими бібліотеками укладених за певними канонами біографічних і просопографічних нарисів. Певною мірою вони вже виступали прообразом упорядкованих ресурсів біографічної інформації про найбільш відомих діячів Давньої Греції і Риму. Особа у таких творах неодмінно виступала серед інших, була частиною живого ланцюга – від попередників до наступників. Це зумовлювало лінійно-хронологічний спосіб компонування матеріалів. Варто звернути увагу й на інше: у творах античних біографістів збереглися стислі, а іноді й докладніші, згадки про величезну масу сучасників описуваних ними героїв – особливо у Плутарха (більше двох тисяч). З джерел відомо також, що письменником більш раннього періоду Марком Теренцієм Варроном (116 – 27 рр. до н. е.) було підготовлено унікальне зібрання біографій знаних римлян і греків «Зображення» («Imagines») у 15 книгах, ілюстроване семистами портретами, однак воно до нинішнього часу не збереглося [11].

Поміж систематизованих біографічних зводів античної доби, які дійшли до наших днів, багато таких, що тепер порівняно менш відомі широкому загалу. Серед них – праця Корнелія Непота (бл. 99 – бл. 24 рр. до н. е.), яку здебільшого, посилаючись на інших латинських авторів, іменують «Про славетних мужів» («De viris illustribus»). Можливо, насправді згаданий рукопис втрачено. Той же текст Непота, що зберігся, охоплює понад двадцять історико-біографічних книг (власне, невеликих за обсягом статей-нарисів) про римлян і чужоземців, переважно – знаних полководців, а також вчених [45]. Вперше видрукувана у

Венеції у 1471 р., помилково під ім'ям Aemilius Probus, маловідомого автора IV ст. [44], книга Корнелія Непота швидко здобула значну популярність серед освіченої публіки і багато разів перевидавалася у різних редакціях і під дещо відмінними назвами, зокрема і у Росії від середини XVIII ст. [13]. Значний інтерес становить також книга так званого Діогена Лаертського (ймовірно, кін. II – поч. III ст.) «Про життя, вчення та вислови знаменитих філософів», у якій викладено (з різним ступенем докладності) біографії, просопографічні характеристики та основні філософські ідеї понад вісімдесяти мислителів античності від доби архаїки до першого століття нової ери [6]. Величезний систематизований біографічний та просопографічний матеріал про римських імператорів містять тексти Секста Аврелія Віктора (IV ст.), які збереглися у різних редакціях: «Історія цезарів» («De caesaribus historia», повна назва «Про цезарів історія від Августа Октавіана, тобто від кінця історії Тита Лівія до десятого консульства Августа Констанція і третього консульства Цезаря Юліана») [47], та, вірогідно, на основі його ж оригінальних текстів – «Про життя та норови римських імператорів» (так звані «Епітоми про цезарів» («Epitome de caesaribus»)) [41], а також зібрання 86 стислих різнохарактерних біографічних заміток «Про знаних людей міста Риму» («De viris illustribus urbis Romae») [48], присвячених найрізноманітнішим за своїм значенням і соціальним статусом постатям римської історії за сім століть від легендарних царів Проки та Ромула, до полководця Марка Антонія і єгипетської цариці Клеопатри. Згадані, а також чимало інших творів пізньої античної і перехідної до раннього середньовіччя доби сприймаються сучасними читачами і дослідниками з багатовікової відстані не лише і не стільки як літературно-біографічні та історико-біографічні твори, але і як важливі джерела *упорядкованої біографічної інформації*. Саме від них починається у європейській культурі складний шлях від хронікальної фіксації уривчастої біографічної інформації у історичних творах і написання життєписів окремих осіб до укладання великих систематизованих зводів біографічної інформації.

Проте, народжена античністю традиція систематизованої біографіки не була єдиною у давньому і середньовічному світі. Так, український біографіст В. С. Чижко звернув увагу на досить раннє, практично одночасне з античною добою Європи, зародження описового біографічного письма з елементами довідкової біографіки у культурі Давнього Китаю. Воно теж сформувалося на основі вже доволі розвинутої на той час історіографічної традиції і знайшло

блискуче втілення у творчості видатного китайського історика доби Хань (II ст. до н. е. – II ст. н. е.) Сима Цяня [36, с. 20]. Створені ним на основі узагальнення великої кількості більш давніх джерел «Історичні записки» («Ши дзи») та «Історія династії Хань» («Хань-шу») стали важливим досвідом викладу історії не лише через хроніки діянь правителів, починаючи від легендарних «п'яти імператорів», але й через біографії досить великого кола представників різних соціальних верств. Важливо наголосити, що поряд із хронологічним описом минулих подій у перших книгах «Історичних записок» («основних записках» про діяння імператорів, що містять і їх біографії) Сима Цянь подав спеціальні розділи життєписів у четвертій книзі – «Ши цзя» («Спадкові доми»), присвяченій історії та генеалогії знаних у китайській історії, насамперед князівських, родів [28]. П'ята, заключна, найбільша за обсягом і, за висновками китаїстів, найцікавіша книга «Записок» – «Ле чжуань» («Життєписи») – символізувала утвердження в китайській історіографії нового жанру біографічного письма [4, с. 9]. У кількох десятках розділів Сима Цянь розкрив походження, родинні зв'язки, перипетії життєвого шляху, службову кар'єру, риси вдачі однієї людини або й двох чи кількох пов'язаних між собою пам'ятних особистостей доволі різного походження [29]. У цьому сенсі «Ши дзи», на думку В. С. Чижка, можна вважати одним із перших універсальних біографічних словників [36, с. 20]. З нашого погляду, з висоти сучасності «Ши дзи» та подібні їм твори слід розглядати насамперед в історіографічному плані і як історичне джерело, проте джерело такого характеру, у якому риси ресурсу вторинної – упорядкованої, систематизованої і певним чином, відповідно до тогочасних канонів, формалізованої – біографічної інформації прослідковуються вже досить виразно.

Закладені Сима Цянем традиції укладання біографічних зводів через середньовіччя дійшли аж до нового часу. Так, у XVII ст. цілком на їх основі Шан Сі було укладено компедіум, що містив біографії імператорів, державних діячів, полководців та філософів, використаний століттям пізніше французькими вченими для укладання п'ятого, біографічного, тому «Енциклопедії Китаю» (Париж, 1778) [4, с. 13–14].

Давня китайська традиція справила значний вплив і на ранню японську історіографію, теж досить щільно насичену біографічними матеріалами. Стародавні «Аннали Японії» («Нихон Сьокі», або «Нихонгі»), створені на початку VIII ст. на основі більш ранніх праць [8], містять біографічні нариси про правителів від VI ст. до н. е. (з 3-го сувоє), хоча розповіді про

перших з них (досить лаконічні, у сучасному книжковому виданні – по 1–2 сторінки), на думку дослідників, напевне, засновані на легендах [19]. Наступні є більш докладними, чимало з них охоплюють по цілому сувою [20]. Проте, спеціальних розділів індивідуальних життєписів, подібних до тих, що були у «Історичних записках» Сима Цяня, у «Нихон Сьокі» немає [18]. Відомості про численних дійових осіб тодішньої історії подано переважно у жорсткій описовій лінійно-хронологічній послідовності, зі значною деталізацією історичних подій, що робить цей твір більш подібним до європейських хронік. Зазначені риси ще більш посилюються у продовженні «Анналів» – «Сьоку Нихонгі», створеному наприкінці VIII ст. та у наступних за хронологічним охопленням японської історії працях [26].

Проте, у XI–XII ст., на закаті «Золотого віку» японської культури – доби Хейан (794–1185), у суспільстві почалося ґрунтовне переосмислення ролі особистості в історії, що супроводжувалося інтенсивним розвитком жанру власне біографічного письма. На цей час припадає створення великого довідково-біографічного зводу – «О:Кагами – великого зеркала» («Оокагами»), який називають історією середньовічної Японії у життєписах її найголовніших діячів – імператорів і вищих сановників з роду Фудзіварі від 850 до 1025 рр. [21]. На відміну від пам'яток попередніх часів, визначальним, системоутворювальним у «О:Кагами» виступив не хронологічний, а генеалогічний принцип структурної побудови. Дослідник і автор російського перекладу «О:Кагами» О. М. Дьяконова звертала увагу також на чітку формалізованість і уніфікованість викладу біографій імператорів за допомогою використання певних «кліше», їх структурування, що є типовим для довідкової літератури пізнішого часу, хоча життєписи, за японською традицією, мали і своєрідні ліричні вставки, розповіді про приватне життя. У той же час біографії сановників на загал написані менш офіційним стилем. «О:Кагама» мала значний вплив на розвиток біографічної літератури у наступні століття, зумовила появу чималого числа «зеркал»-наслідувань [21]. Зауважимо однак, що середньовічна далекосхідна історична традиція досить пізно стала відомою європейській науці і майже не справила на неї свого впливу.

Значно більшою мірою європейський літературний жанр біографічного словника, як інформаційного ресурсу, завдячує своїм формуванням арабському світові. За висновками зарубіжних дослідників, саме арабські біографічні словники були у доіндустріальної епохи найбільшим зібранням інформації про жит-

тя численних представників великих соціальних груп [43, р. 110, 112]. Вони з'явилися на арабському Сході на основі традиції біографій пророків і їх оточення і набули розвитку від IX ст. Одним з найбільш ранніх творів словникового біографічного характеру стала відома праця Мухаммеда ібн Саїда ібн Мані аль Багдаді (пом. 845) «Книга Головних Класів» (Al-Tabaqat Al-kubra) [43, р. 110] – зібрання біографічної інформації про найважливіші персоналії мусульманського світу – пророка Мухаммеда та його оточення – Sahābeh, («компанію») та помічників і прибічників – Ansar, що висвітлювало їх життя і високі морально-етичні якості. Книгу було побудовано на основі хронологічної (за поколіннями) і географічної систематизації матеріалу, у восьми частинах. Вона обіймала, зокрема, і біографії найдавніших мусульманських вчених (книги 5–7) та відомих жінок (книга 8) [43, р. 110]. Подальший розвиток довідкового біографічного ресурсу втілюється у створення відомим філологом, географом і істориком Якутом ар-Румі (1179–1229) «Словника літераторів», котрий увібрав близько 1100 життєписів арабських літераторів і вчених з VII ст. [42]. Упродовж наступних століть довідково-біографічна справа пережила на Арабському Сході бурхливе піднесення. Було створено кілька сотень найменувань біографічних словників різних видів. Прикладом великого загального (генерального) словника є упорядкований al-Dhahabi (пом. 1374) двадцятип'ятитомний «Siyaq a'lam al-nubala». Водночас, у XI–XIV ст. формувалася традиція багатотомних хронологічних, географічних (регіональних) та тематичних біографічних словників, наприклад, присвячених вченим-філософам, правникам. З'явилися словники з абетковою побудовою, але з винесенням на перше місце життєпису пророка Мухаммеда. Було вироблено правила написання, зокрема, структурної побудови окремих біографічних статей [43, р. 110–111].

Арабська традиція справила вплив на розвиток довідкової біографіки в багатьох країнах Середнього Сходу. Не без нього у XII–XIII ст. перші збірки біографій і розповідей про державних мужів, поетів і вчених стали з'являтися у Персії [5]. Приблизно до того ж часу – другої половини XI – початку XII ст. – належить і складена в Індії гуру Абхайадаттою з Чампарі збірка «Життєписів вісімдесяти чотирьох сіддхів» («Леви Будди»), що збереглася у тибетському списку. Її агіографічні за формою перекази являють собою біографії реальних осіб, які досягли найбільших здобутків у реалізації вчення Будди [15]. Проте, створені у плінні особливості духовної традиції, вони являють собою швид-

ше релігійно-філософські узагальнення-біограми, аніж життєписи у «традиційному» (точніше – більш поширеному у інших культурах) розумінні.

Доба середньовіччя у Західній Європі і на християнському Сході (у Візантії) теж надовго перетворила світську традицію античної біографії на агіографічну. При цьому численні життя отців Церкви, мучеників і святих створювалися і як окреми твори, у котрих умовні стандарти релігійної традиції поєднувалися з зародковими елементами сучасної біографії, і як певним чином систематизовані ресурси (Патерики, Мінеї), котрі об'єднували разом цілі серії творів, охоплюючи воєдино сукупність сакралізованих імен. Особливу роль у цьому відіграли Патерики – збірники життєписів і повчань отців Церкви та оповідань про життя святих, укладання яких ченцями почалося з IV ст. Пізніше найбільш відомими і поширеними у багатьох країнах стали Єгипетський (IV – поч. V ст.), Скитський, Азбучний та Єрусалимський (V–VI ст.), Синайський (VI–VII ст.) та чотирьохкнижний Римський, написаний папою Григорієм наприкінці VI ст. Саме від Азбучного Патерика бере початок європейська традиція укладання абеткових іменних довідкових зводів. Пізніше у Візантії з'явилися більш стислі за обсягами Мінології і Синаксарі та розлогі Мінеї для читання (церковнослов'янською – Четві-Мінеї) – збірники із систематизацією житій за календарем.

Діяльність церкви сприяла й становленню європейської біобібліографічної традиції. Її витоки пов'язують перш за все з появою «Книги про славетних мужів» одного з найбільших церковних діячів і інтелектуалів тієї доби Ієроніма Стридонського (342–419/420), присвяченої церковним ієрархам і християнським письменникам [9].

Що ж до проявів біографіки нецерковної, а також збирання генеалогічних і персональних даних, то вони у середньовічній Європі реалізувалися у двох відмінних між собою напрямках.

Зберігалася і розвивалася давня усна – у піснях і переказах – та писемна – у віршах та прозових творах – родословна (генеалогічна) традиція, хоча пам'ятки її до нашого часу у автентичному вигляді практично втрачені. Певний виняток становлять складені на далекій периферії Європи ірландські генеалогічні поеми VI–VIII ст. та ісландські родові саги, у яких ця загальноєвропейська традиція відобразилася. Згодом останні стали основою народних генеалогічних зводів, що практично не знають аналогів у світовій культурі [34], – «Книги про ісландців» («Íslendingabók»), укладеної «батьком ісландської літератури» істориком Арі Торгільссо-

ном (1067/68–1148) [33] та «Landnámabók» («Книги про заселення», XII–XIII ст.), що зберігають стислі біографічні дані про кількості першопоселенців Ісландії, які прибули туди до 930 р., та покоління їхніх нащадків [50, р. 15–149].

З іншого боку, з XII–XIII ст. у Північній Європі інтенсивно стала утверджуватися офіційна, значною мірою – напівфантастична історико-генеалогічна література, покликана обґрунтувати давнє і шляхетне походження королівських родів. Дослідникам відомо про стислий «Перелік норвезьких королів» Семунда Сигфуссона (1056–1133), що не зберігся, але був використаний наступними істориками. Так, близько 1180 р. норвезьким монахом Теодрикусом створено «Історію давніх норвезьких королів» («Historia de antiquitate regum Norvegiensium») з їх біографіями (до 1130 р.). До характерних зразків такої літератури належить, зокрема, і створена Сноррі Стурлуссоном (нар. 1179–1241) «Книга норвезьких королів» (1230) [34].

Міфологізовані родоводи, що мали цілком реальне продовження, а також згадки про багатьох історичних осіб увійшли до величезної кількості докладних європейських історичних хронік (наприклад, таких відомих, як «Діяння данців» («Gesta Danorum» Саксона Граматика (кінець XII – початок XIII ст.)), а також численних суто літературних творів оповідних жанрів: повістей і романів (зокрема, з циклів про легендарних принца Гамлета, короля Артура). Проте, біографічні дані у них дуже розпорошені, і зазначені наративні пам'ятки можуть розглядатися дослідниками-біографістами лише як історичні джерела, не придатні для оперативного довідкового використання.

У той же час у Європі сформувався і напрям, який умовно іменують «об'єктивною світською біографією раннього середньовіччя». Однак він представлений переважно лише життєписами окремих германських імператорів – Карла Великого, Конрада II, Генриха IV [36, с. 24], що містили й дані про їхні родоводи. Ці праці так само не можуть розглядатися як ресурси біографічної інформації.

Зібрань же порівняно коротких рукописних біографій світських осіб, які б виступали прообразом майбутніх довідкових праць – біографічних альманахів і словників, європейське середньовіччя знало небагато. До їх числа належать персональні біографічні нариси про поетів-трубадурів XII–XIII ст. (т. зв. «віди»), написані на півдні Франції окситанською мовою. Стислі біограми трубадурів містяться також у створених у першій половині XIII ст. есеях-передмовах («разо») до їх поетичних

творів, але вони не подають скільки-небудь точних і достовірних з історичного погляду даних [2]. Публікація біографій трубадурів розпочалася у ХІХ ст. разом з вивченням і виданням їхньої творчої спадщини; нині практично всі вони (близько двохсот) надруковані [40, 51].

Отже, написання і поширення у рукописному вигляді окремих спеціально укладених серій біографічних нарисів (поза історичними хроніками та іншими документами) було явищем винятковим, стосувалося лише особистостей, які являли яскраву індивідуальність і тим викликали загальний інтерес освіченої публіки. В умовах середньовічного станово-регламентованого суспільства, коли соціальний статус людини, її політичні права були тісно пов'язані з походженням і шляхетністю роду, люди мусили піклуватися не про створення індивідуальних біографій предків, а про впорядкування своїх родоводів, які з часом дедалі прискіпливіше перевірялися, вносилися герольдами до спеціальних книг, затверджувалися владою, чим набували юридичного значення [32]. З часом матеріали персонального і родовідного обліку стали дедалі активніше укладатися церковними владами і міськими інституціями. Саме ця сукупність документації, що збереглася переважно від пізнього середньовіччя, становила головний ресурс персоналістичної інформації, що слугувала інтересам як держави, так і соціуму.

Ще менш поширеним було світське біографічне письмо у східнохристиянській Візантії, інтелектуальне і культурне життя якої базувалося перш за все на консервації старої еллінської спадщини. Через поступовий занепад міст у VIII—IX ст. і відхід світських культурних інтересів на другий план [1] її література практично не дала оригінальних зразків світської довідкової біографіки.

Довід створення зводів біографічної інформації був сприйнятий європейцями від античних авторів та від арабських письменників значно пізніше. Повною мірою освоєння цієї традиції розпочалося лише за доби Відродження, коли у нових суспільних умовах під впливом спадщини античних авторів настав розквіт біографічної творчості. У XV ст. вже створювалися наближені до наукових вимог довідникові праці з династичної історії, генеалогічні таблиці та колекції родовідних матеріалів. Поряд з окремими розлогими життєписами пап, світських політичних діячів, поетів, видатних вчених і митців стали з'являтися перевидання античних збірок біографічних творів на зразок «*De viris illustribus*» [36, с. 25–26].

У 1563 р. англієць Джон Фокс (1516–1587) опублікував унікальний звод імен і життєписів мучеників за християнську віру, що хронологічно охопив півтори тисячі років, – «Події і пам'ятки наших останніх і небезпечних днів». Автор цієї праці, більш відомої як «Книга мучеників» [35], не мав на меті створення ані житійного зводу, ані біографічного словника. Проте його книга увібрала численні, засновані на різноманітних джерелах, оповіді біографічного характеру про перших християнських подвижників, стислі згадки (здебільшого – імена і обставини) про величезне число християн, загинулих від рук римської влади, у країнах Сходу, в середньовічній Європі, зокрема жертв інквізиції, релігійних розколів та воєн. Для сучасної науки вони становлять важливий ресурс біографічної інформації.

Найвищим досягненням доби Відродження у формуванні системного інформаційного ресурсу біографіями визначних діячів мистецтва вважається славетна книга італійця Джорджо Вазарі (1511–1574) «Життєписи найбільш знаменитих живописців, ваятелів і зодчих» – «*Le Vite de' piu eccellenti Pittori, Scultori e Architetti*» (1550 р., друге, доопрацьоване і розширене видання – 1568 р.) [3], яка одночасно поклала початок європейському науковому мистецтвознавству. Не будучи власне біографічним словником, фундаментальна праця Вазарі, що охопила понад 160 біографічно-мистецтвознавчих нарисів (близько 220 життєписів), стала сприйматися наступними поколіннями значною мірою саме як звід даних про людські долі і творчі здобутки відомих митців.

Менш відомою є багатотомна праця послідовника Вазарі, нідерландського художника, поета і мистецтвознавця Карела ван Мандера (1548–1606) «Книга живописців» (1604) [17]. Вона була присвячена ознайомленню творчої молоді з життям і доробком відомих митців – від античної доби (друга книга, цілком заснована на даних ХХХV книги «Природної історії» Плінія Старшого), італійських майстрів Відродження (третя книга – переклад вибраних біографій Вазарі, доповнений Мандером новими, зібраними ним самостійно відомостями) до сучасних автору нідерландських і німецьких живописців (четверта книга). Саме остання, повністю оригінальна авторська четверта книга, що охоплює понад сотню біографій, яка у подальшому неодноразово перевидувалася під назвою «Книга про художників», принесла Мандеру славу «північного Вазарі» [12].

То були останні для Заходу великі зводи, що цілком ґрунтувалися на старій літературно-опи-

совій біографічній традиції, з поданням матеріалів за хронологією. На зміну їй, з розвитком книгодрукування і зростанням обсягів наукової інформації, приходив новий, абетковий спосіб систематизації уніфікованих відповідно до певних дослідницьких і видавничих процедур біографічних даних. Помітну роль в його утвердженні відіграло видання впродовж 1545–1555 рр. засновником наукової бібліографії швейцарцем Конрадом Геснером «Універсальної бібліотеки» («*Bibliotheca universalis*») – абеткової бібліографії творів авторів, опублікованих впродовж першого століття книгодрукування.

Отже, витоки формування і використання ресурсів біографічної інформації, призначених для задоволення державних і суспільних потреб, культурних і пізнавальних запитів освічених верств населення, сягають глибокої давнини. Вони упорядковувалися у різних формах і масштабах, залежно від ідеологічних, політичних і культурних уявлень різних епох і цивілізацій. При цьому Захід і Схід за давньої доби і середньовіччя виробили свої оригінальні, досить відмінні традиції збирання, систематизації і подання історико-біографічних і персоналістичних даних.

Тому, з початком систематичного видання за нової доби у Західній Європі біографічних словників, близьких до їх сучасної форми, відбулося не становлення, а лише якісна трансформація справи укладання і використання ресурсів біографічної інформації. Завдяки розгортанню підготовки і випуску словникових і енциклопедичних видань сталося виокремлення із загального масиву біографічних матеріалів власне довідкового ресурсу, призначеного для швидкого і зручного забезпечення державних, освітніх, наукових та інформаційних потреб.

Список використаної літератури

1. *Аверинцев С. С.* Византийская литература VII–IX вв. // История всемирной литературы : в 8 т. / АН СССР; Ин-т мировой лит. им. А. М. Горького. – М.: Наука, 1983–1994. – На тит. л. изд.: История всемирной литературы : в 9 т. – Т. 2. – 1984. – С. 350.
2. *Биографии трубадуров* // Зарубежная литература средних веков. Латинская, кельтская, скандинавская, провансальская, французская литературы / сост. Б. И. Пуришев. 2-е изд., испр. и доп. – М.: Просвещение, 1974. – С. 176–179.
3. *Вазари Джорджо.* Жизнеописания наиболее знаменитых живописцев, ваятелей и зодчих. – Т. 1–5. – М., 1956–1971.
4. *Вяткин Р. В., Вяткин А. Р.* Введение // Сыма Цянь. Ши цзи (Исторические записки): избранное : в 2 т. / РАН ; Институт востоковедения ; Р. В. Вяткин (пер. и коммент.). – Т. 2. – М. : Наталис, 2006. – С. 9.
5. *Голованова И. С.* История мировой литературы. Персидская литература. Лекции [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://17v-euro-lit.niv.ru/17v-euro-lit/golovanova/persidskaya-literatura.htm>
6. *Диоген Лаэртский.* О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов / пер. с древнегреч. М. Л. Гаспарова. 2-е изд., испр. – М.: Мысль, 1986. – 576 с.
7. *Добко Т. В.* Російський біографічний словник // Українська біографістика : зб. наук. праць. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 266–273.
8. *Ермакова Л. М.* «Нихон сёки» – культурный полицентризм и выбор культуры // Нихон Сёки. Анналы Японии: в 2 т. / А. М. Ермакова (пер.), А. Н. Мещеряков (пер.). – Т. 1 : Свитки I–XVI. – СПб : Гиперион, 1997. – С. 7–8.
9. *Иероним Стридонский.* Книга о знаменитых мужах / пер. и коммент. М. Ф. Высокого // Церковные историки IV–V веков. – М.: Росспэн, 2007. – С. 11–57; комментарии, С. 299–372.
10. Информационные ресурсы [Электронный ресурс] // Глоссарий.Ру. – Режим доступа : [http://www.glossary.ru/cgi-bin/gl_sch2.cgi?RI\(uwsg.outt:!!wlxzw](http://www.glossary.ru/cgi-bin/gl_sch2.cgi?RI(uwsg.outt:!!wlxzw)
11. История римской литературы. – М. : Изд. АН СССР, 1962. – Т. 1. – С. 236–238.
12. *Камчатова А.* Карел ван Мандер и его «Книга о художниках» // Мандер Карел Ван. Книга о художниках. – СПб : Азбука-классика, 2007. – С. 11, 14–15.
13. Корнелия Непота Жития славных генералов / В пользу юношества с латинского языка переведены Васильем Лебедевым Академии наук переводчиком. – Санкт-Петербург : При Имп. Акад. наук, 1748. – 236 с., [1] л. фронт., 4 л. карт. 8.
14. *Лотман Ю. М.* Литературная биография в историко-культурном контексте (К типологическому соотношению текста и личности автора) // Лотман Ю. М. О русской литературе. Статьи и исследования (1958–1993). История русской прозы. Теория литературы. – Санкт-Петербург: Искусство-СПБ, 1997. – С. 804.
15. Львы Будды: жизнеописания восьмидесяти четырех сиддхов. (Abhayadatta. Caturasiti-siddha-pravrtti) [Электронный ресурс] // Translated into English by James V. Robinson (1979), рус. пер. : К. Щербицкий, В. Рагимов. – Режим доступа : http://eastlib.ru/religion/ind_5.html
16. *Ляшко С. М.* Українські біографічні довідкові видання XIX–XX століття: історичні та теоретико-методичні засади. – Запоріжжя, 2010. – 288 с.
17. *Мандер Карел ван.* Книга о художниках / [пер. с голл. В. М. Минорского]. – СПб: Азбука-классика, 2007. – 542, [1] с., [32] л. ил. – (Серия «Художник и знаток»).
18. *Мещеряков А. Н.* «Нихон сёки»: историческая мысль и культурный контекст // Нихон Сёки. Анналы Японии: в 2 т. / А. М. Ермакова (пер.), А. Н. Мещеряков (пер.). – Т. 1 : Свитки I–XVI. – СПб : Гиперион, 1997. – С. 90.
19. *Нихон Сёки.* Анналы Японии : в 2 т. / А. М. Ермакова (пер.), А. Н. Мещеряков (пер.). – Т. 1 : Свитки I–XVI. – СПб : Гиперион, 1997. – С. 434 (Примечание).

20. *Нихон Сёки*. Анналы Японии : в 2 т. / А. М. Ермакова (пер.), А. Н. Мещеряков (пер.). – Т. 2 : Свитки XVII–XXX. – СПб : Гиперион, 1997. – С. 7–298.
21. О:Кагами – Великое зеркало / пер. со старояп., предисл. и коммент. Е. М. Дьяконовой. – СПб : Гиперион, 2000. – 285, [2] с.
22. *Перепелкин Ю. Я.* История Древнего Египта. – СПб: Летний сад; Журнал «Нева», 2000. – 560 с.
23. *Перепелкин Ю. Я.* К вопросу о возникновении энциклопедии на древнем Востоке // Труды Института книги, документа и письма. – Л., 1932. – Т. 2. – С. 1–13.
24. *Плутарх*. Порівняльні життєписи. – К.: Дніпро, 1991. – 440 с.
25. Постійна комісія УАН–ВУАН для складання біографічного словника діячів України. 1918–1933 : Документи. Матеріали. Дослідження / авт.-упоряд. С. М. Ляшко. – К., 2003. – 688 с.
26. Продолжение анналов Японии : Секу Нихонги [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Japan/VII/680-700/Seku_nichongi_II/frameset1.htm
27. *Романова Н. П.* Польський біографічний словник (Polski Słownik Biograficzny). Принципи побудови. Українська біографістика : зб. наук. праць. – К., 1996. – Вип. 1. – С. 175–200.
28. *Сьма Цянь*. Ши цзи (Исторические записки): избранное : в 2 т. / РАН ; Институт востоковедения ; Р. В. Вяткин (пер. и коммент.). – Т. 1. – М.: Наталис, 2006. – С. 447–542.
29. *Сьма Цянь*. Ши цзи (Исторические записки): избранное : в 2 т. / РАН ; Институт востоковедения ; Р. В. Вяткин (пер. и коммент.). – Т. 2. – М.: Наталис, 2006. – С. 27–530.
30. Сьвяте Письмо Старого і Нового Завіту : мовою русько-українською / передне слово, ред. В. Козирський, В. Шендеровський. – Репр. вид. 1903 р. – К. : Рада, 2000. – С. 8–9, 12–14, 38–39, 50–51, 158–160.
31. *Тимченко В. М.* Порівняльна характеристика польської та австрійської біографічної довідкової літератури // Українська біографістика : зб. наук. праць. – К., 2007. – Вип. 4. – С. 291–305.
32. *Томазов В.* Генеалогія історична // Спеціальні історичні дисципліни: довідник. – К.: Либідь, 2008. – С. 125.
33. *Торгильссон Ари*. Книга об исландцах [Электронный ресурс] / пер.: Т. В. Ермолаев (Стридманн), Угнюс Микучёнис. – Режим доступа: <http://lib.rus.ec/b/78491>
34. *Торстейнссон Бьёрн*. Исландские саги и историческая действительность [Электронный ресурс] // Скандинавский сборник. – Вып. 3. – Таллинн, 1958. – Режим доступа: <http://norse.ulver.com/articles/thorsteinson.html>
35. *Фокс Джон*. Книга мучеников : история гонений на христиан с I по XX век : [пер. с англ.] / Джон Фокс ; [под ред. Гарольда Чедвика] – Санкт-Петербург ; Киев : Изд-во Христианского Библейского братства св. апостола Павла, 2006. – 452, [1] с. ил.
36. *Чишко В. С.* Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України / Віталій Чишко. – К., 1996. – 239 с.
37. *Щапов Я. Н.* Справочный инструмент историка России / Я. Н. Щапов. – М. : Наука, 2007. – 187 с.
38. *Эмери У. Б.* Архаический Египет / пер. с англ. Н. Н. Каменской, А. С. Четверухина; предисл. А. С. Четверухина. – СПб: Журнал «Нева»; ИТД «Летний Сад», 2001. – 383 с.
39. *Эпштейн М.* Жизнь как тезаурус [Электронный ресурс] // Гостиная : литературно-философский журнал / М. Эпштейн. – 2008. – Вып. 11. Беседа 3. – Режим доступа : http://www.ulita.net/gost_v11_b3.htm
40. *Boutière, Jean, Schutz, Alexander H.* Biographies des troubadours : textes provençaux des XIIIe et XIVe siècle. – Paris : A. G. Nizet, 1964. – VIII, 642 p.
41. De vita et moribus imperatorum Romanorum, excerpta ex libris Sexti Aurelii Victoris a Caesare Augusto usque ad Theodosium imperatorem // Sexti Aurelii Victoris Historia Romana. – Londini : Curante et inprimente A. J. Valpy, 1829. – P. 355–453.
42. Jaquet's dictionary of learned men. – V. 1–20. – Cairo, [1938].
43. *Nawas John A.* Biography and biographical works // Medieval Islamic civilization: an encyclopedia / edit. Josef W. Meri. – Vol. 1. – New York; London : Routledge Taylor & Fransis Group, 2006. – P. 110–112.
44. [Nepos Cornelius]. Aemilii Probi viri clarissimi De vita excellentivm Liber incipit feliciter. – Venice : Nicolaus Jenson, 1471. – [52], 1. p.
45. *Nepos Cornelius* // William Smith. Dictionary of Greek and Roman antiquities / ed. by William Smith. Illustrated by numerous engravings on wood. – Boston, [London, printed]: C. Little and J. Brown, 1870. – Vol. 2. – P. 1156–1158.
46. *Pliny*. Natural History. With an English translation in ten volumes. – Vol. 9. Libri XXXIII–XXXV. – Cambridge ; London, 1961. – P. 265 (XXXV, 2).
47. Sexti Aurelii Victoris de caesaribus historia ab Augusto Octavio, id est, a fine Titi Livii usque ad consulum decimum Constantii Augusti, et Juliani Caesaris tertium // Sexti Aurelii Victoris Historia Romana. – Londini : Curante et inprimente A. J. Valpy, 1829. – P. 232–359.
48. *Sextus Aurelius Victor*. De viris illustribus urbis Romae // Sexti Aurelii Victoris Historia Romana. – Londini : Curante et inprimente A. J. Valpy, 1829. – P. 79–231.
49. *Sitek Dariusz*. Abydos Table. Ancient Egypt: History & Chronology. – Czestochowa – Chicago – Ann Arbor [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://narmer.pl/indexen.htm>
50. The book of Settlements // The book of Settlements Landnámabók / Translated by Herman Pálsson and Paul Edwards. – Winnipeg : University of Manitoba Press, 2006. – 190 p.
51. The lives of the troubadours : translated from the mediaeval provencal, with introductory matter and notes, and with specimens of their poetry rendered into English / by Ida Farnell. – Published by David Nutt, 1896. – 288 p.